

(Publicat a *Diverscité Langues* (Montréal) vol. II, 1997.
En línia : <http://www.telug.ca/diverscite/entree.htm>

Albert Bastardas-Boada

Universitat de Barcelona

Contextos i representacions en els contactes lingüístics per decisió política :

substitució *versus* diglòssia des de la perspectiva de la planetarització

Introducció

1. Propòsit

En l'examen comparatiu dels diferents casos de contacte lingüístic, en un sentit ampli, on el factor polític és el més desencadenant – a part que després n'hi pugui haver o no d'altres que fins i tot portin al contacte directe i freqüent entre les poblacions – sorprèn, malgrat moltes evolucions coincidents, l'existència de casos que presenten processos divergents dels majoritàriament observats. Així, trobem històricament situacions en què el grup en contacte ha evolucionat cap a l'abandonament de la varietat lingüística pròpia en la comunicació amb els seus fills – i, en conseqüència, l'adopció de la varietat usada de forma generalitzada en les comunicacions que Corbeil anomena « institucionalitzades » – i d'altres que es caracteritzen per la permanència força o molt estabilitzada de la varietat o varietats pròpies en aquesta funció comunicativa. Aquests últims casos semblen desafiar, per tant, la hipòtesi general que afirmaria que els grups humans massivament bilingüïtzats i amb una plena o total ocupació de funcions públiques per part d'una varietat estàndarditzada estructuralment allunyada o clarament basada en un sistema lingüístic diferent evolucionen intergeneracionalment cap a l'extinció dels seus codis nadius, donada la interrupció habitual de la transmissió de les seves varietats vernaculars a les generacions posteriors. Simplificant, podríem dir que l'interrogant sorgeix en comparar les situacions anomenades de « substitució lingüística » amb les catalogades com de « diglòssia » (en la terminologia i sentit de Ferguson). ¿Com és que, malgrat distàncies interlingüístiques considerables – com ara en el cas grec o el suís-alemany – i una clara distribució de funcions dites « altes » i « baixes » no es produeix el fet de l'abandonament intergeneracional de les « baixes » en favor de les « altes »? No és precisament això el que ocorre en molts casos de « substitució lingüística »? Per què, doncs, ocorre en uns casos i no en uns altres? Què fa que

situacions superficialment semblants des del punt de vista del contacte lingüístic puguin evolucionar de manera tan crucialment diferent?

El problema té, clarament, relació amb la hipòtesi – o quasil·lei sociolingüística – que afirmaria la necessària evolució cap a la substitució lingüística de les societats els individus de les quals dominen massivament més d'un codi i els usen socialment en distribució funcional jerarquitzada. I, però, si aquesta situació fos només una condició *necessària* però *no suficient* per explicar l'evolució cap a l'abandonament intergeneracional de les varietats pròpies? ¿I si fos el cas que, com diu Norbert Elias, *en el tractament del problema de la necessitat de les evolucions socials [calgués] distingir clara i nítidament l'afirmació que una figuració B ha de seguir necessàriament a una figuració A i l'afirmació que una figuració A necessàriament hauria de precedir a una figuració B* (1982 :197) ? No caldria explorar més aprofundidament els factors i les condicions en què les situacions de contacte lingüístic evolucionen cap a una o altra direcció?

2. Justificació

Aquesta exploració més aprofundida, a més, sembla tenir una pertinència especial en aquest final de segle. Si fos certa ineluctablement la hipòtesi que les societats amb bilingüisme massiu i distribució de funcions socials – sovint entre institucionalitzades i individualitzades – de varietats estructuralment força o molt diferents evolucionen generalment cap a la selecció d'un sol codi per a totes les funcions, fins i tot les de comunicació intergeneracional, el futur de la linguodiversitat del planeta podria potser semblar ja sentenciat. L'extensió a nivell planetari de les àrees tradicionals de comunicació possibilitada per les noves tecnologies de la comunicació i el fet de la globalització de l'economia, entre altres factors, fan veure de manera diàfana la necessitat ineludible d'algun codi de comunicació mundial, que *de facto* exerceix ara ja l'anglès. ¿Voldran els diferents grups lingüístics de la humanitat renunciar al coneixement pràctic i fluid de la interlingua planetària i al seu ús quan sigui necessari – sigui la que sigui finalment – a fi d'evitar la seva desaparició com a col·lectius lingüístics diferenciats? Si no és així, anem cap a la destrucció segura de la diversitat lingüística? Com es veu, la comprensió adequada tant dels processos que mostren canvi en els comportaments lingüístics com dels que mostren estabilitat – i, per tant, permanència dels codis lingüístics – esdevé altament necessària per a la previsió del futur i, en definitiva, per a l'orientació de les polítiques i dels discursos que hagin de ser adoptats si la humanitat vol conservar la seva riquesa lingüística.

3. Aproximació

Sembla evident que la millor manera d'encarar l'aprofundiment de la comprensió dels diferents processos evolutius del contacte lingüístic és utilitzar la comparació entre diferents casos i, en especial, entre les tipologies de situacions de substitució i de diglòssia, és a dir, de pèrdua o de manteniment intergeneracional de la varietat pròpia. Aquesta comparació haurà de ser *estructural* – quines macrocondicions intervenen en les situacions – però alhora també *interpretativa* –quines representacions i definicions de la realitat sostenen els seus protagonistes – a fi de poder arribar a entendre el fet que situacions estructuralment semblants puguin arribar a donar, de vegades, evolucions precisament diferenciades. Veiem aquí, doncs, la necessitat de no perdre mai de vista el component cognitiu i simbòlic de les accions i situacions humanes, donat que és en

aquest univers de sentit – personal i alhora social – on l'individu va decidint els seus cursos de comportament. Per tal com la tradició sociològica més prevalent ha tendit ja més a donar preferència a la perspectiva estructural – tot i que el problema específic de la substitució lingüística ha estat també poc aprofundit des d'aquesta dimensió – i que aquest col·loqui ha estat enfocat cap al pla de les representacions i autoimatges, serà aquesta perspectiva la que serà emfasitzada en aquesta comunicació.

Perspectiva teòrica

Un fet central de la concepció cognitivo-interpretativa contemporània de l'ésser humà és, com sosté la perspectiva de l'interaccionisme simbòlic, que *el significat no sorgeix de l'estructura intrínseca de la cosa que el posseeix sinó de i a través de les activitats definitòries dels individus a mesura que aquests interactuen* (Blumer, 1982 :4). En contra, doncs, de creences llargament esteses, les coses i, probablement, les situacions, no signifiquen per elles mateixes sinó que som els ésser humans els que els atorguem un significat determinat a través de processaments cognitius de la informació apreheua i dels procediments interpretatius interioritzats. De fet, i modificant una mica una coneguda frase de Gregory Bateson, podem dir que *no podem deixar d'interpretar*. Davant de qualsevol percepció i, molt sovint, des de la subconsciència, el món és processat, *comprès* i avaluat a partir del dipòsit cognitiu disponible.

El fet, doncs, de la « significació » de la realitat apareix com a central en l'existència humana. Cap explicació de l'experiència dels individus i de les societats pot prescindir-ne. Com l'individu es representa el seu món, ell mateix en aquest món, els valors i propòsits de la seva pròpia existència i la dels altres éssers, els esdeveniments i els objectes personals o socials, etc., influiran de manera essencial en les motivacions, sentiments i emocions de l'individu i, per tant, en el seu comportament.

Així, i pel que fa als codis lingüístics com a objectes de la realitat, els éssers humans també en desenvolupen interpretacions avaluatives, en especial en situacions de diversitat de maneres de parlar. Parlar en una o una altra varietat – com, també molt sovint, usar una o altra forma lingüística – serà, per tant, socialment significatiu, amb repercussions potencialment importants en la interacció que es realitza. Així, com diu Giribone, *les façons de dire, elles aussi, appartient au dit* (1988 :58). Quan interpretem les percepcions ho fem, doncs, polifònicament, multidimensionalment. Mai – o gairebé mai – no considerem un dels nivells de significació aïlladament sinó integradament amb la resta de percepcions i/o informacions pertinents, i, a més, des d'una organització jeràrquica. Els significats socials de les formes lingüístiques formen part del dipòsit cognitivo-interpretatiu de l'individu i poden, per tant, afectar l'acció, tant del potencial usuari com de l'interlocutor. Així, l'individu que es veu desconsiderat pels altres pot decidir, per exemple, d'abandonar – ell, si pot, o sinó respecte dels seus fills – la varietat lingüística tan desavantatjosa i menysvalorada des del punt de vista de la societat en què viu. Com és obvi, doncs, els significats i/o les avaluacions socials negatius de les formes lingüístiques són, amb tota probabilitat, a la base de qualsevol procés de substitució lingüística.

L'acció humana ocorre sempre en el marc d'aquest univers de sentit que la determina i la fa intel·ligible. *En actuar* – assenyala Searle – *el que estic fent depèn en gran part del*

que penso que estic fent (1985 :67). I l'acció que crec que estic executant és el fruit de les indicacions que jo mateix m'he donat d'acord amb els esquemes interpretatius que tinc interioritzats en el meu dipòsit de coneixement i que són fruit de les experiències anteriors (Blumer, 1982). Per entendre l'acció – com ja ens va recordar Max Weber fa temps – cal entendre, per tant, la interpretació significativa que el subjecte atorga a la seva pròpia acció i en el marc d'una situació específica.

El contacte lingüístic per decisió política : comunicacions institucionalitzades / comunicacions individualitzades

La progressiva difusió dels estàndards lingüístics impulsada fonamentalment des del poder polític i ajudada per la modernització general de la societat – canvis econòmics, tecnològics, ideològics, etc. – ha anat configurant en els països desenvolupats un paisatge lingüístic radicalment diferent del d'etapes històriques anteriors. El creixement exponencial del volum de les comunicacions que hem anomenat *institucionalitzades* – les de la burocràcia estatal, del sistema general d'escolarització, les empreses, les dels mitjans de comunicació àudio-visuals, la retolació, la publicitat, l'etiquetatge, etc. – i l'ocupació quasiexclusiva d'aquests àmbits i funcions per part de la varietat estàndard, ha anat afaïçonat contemporàniament un nou tipus d'ecosistema lingüístic amb efectes importantíssims sobre els comportaments lingüístics dels individus.

Damunt del contínuum vernacular tradicional prèviament existent, la gran majoria dels Estats sobirans han anat – o van encara – estenent una varietat lingüística estàndard que ha acabat – o acabarà molt probablement – essent coneguda per la totalitat de la població i usada – si més no en les comunicacions escrites i en les orals formals – de forma habitualment exclusiva per les institucions i organitzacions incloses en el territori damunt del qual aquells són la màxima autoritat. Decretada com a 'llengua oficial' i com a codi vehicular del sistema educatiu, la varietat estàndard seleccionada i convenientment codificada esdevindrà amb el temps la llengua pública per excel·lència i ocuparà tots els espais comunicatius que tinguin aquest caràcter.

En aquest context de reforçament circular – com més gent sàpiga la nova varietat més aquesta s'usarà i com més aquesta s'usarà més gent s'hi exposarà i la dominarà – molts individus aniran esdevenint *de facto* competents, com a mínim, en dues varietats : la vernacular que ja havien adquirit en la socialització bàsica i l'estàndard desenvolupada a través del sistema escolar i de la resta de comunicacions institucionalitzades. Excepte en els casos dels parlants del dialecte-base de l'estàndard – en el supòsit que aquest hagi estat el criteri fonamental triat – tota la resta de persones – amb varietats vernaculars divergents en menor o major grau, doncs, de la varietat referencial – es trobaran en situació de potencial tria lingüística, si més no en l'oralitat. La situació típica, així, de les primeres fases de l'extensió de l'ús de l'estàndard es caracteritza per una competència quasi-generalitzada en aquesta varietat però d'ús restringit en la majoria de les comunicacions de la vida quotidiana. Tot i que ocuparà la majoria de les comunicacions públiques escrites i orals formals – actes oficials, cerimònies, etc. – i generals – mitjans de comunicació – molta de la població que tingui com a llengua primera una modalitat vernacular diferenciada podrà continuar usant aquesta de forma habitual en les seves relacions interpersonals, si més no en les de caràcter informal. En molts casos, fins i tot en relacions de caracterització més aviat formal – amb funcionaris

o empleats d'organitzacions, per exemple – serà normal l'ús de les varietats vernaculars, a no ser que hi hagi instruccions específiques en contra – com ara en els casos de subordinació política amb objectiu explícit d'extinció de llengües diferents a l'oficial de l'Estat.

La sensibilitat de la població respecte del grau d'ús i funcions de l'estàndard pot variar segons l'estatus social i/o les professions que ocupin els individus. Molt sovint, les capes socio-econòmicament altes de la societat són més sensibles que no pas els altres estrats al seguiment d'allò que és considerat *normatiu* en la societat, i poden, en conseqüència, adoptar l'estàndard en un nombre més alt d'ocasions i fins i tot arribar a usar-lo com a varietat única fonamental. Igualment, les persones que ocupen rols de caire institucionalitzat – i, per tant, d'ús habitual de l'estàndard en les seves activitats formals – poden també tendir a adoptar-lo en lloc del vernacle en moltes de les seves activitats quotidianes. Per contra, la resta de la població pot continuar guiant-se per allò que considera *normal* en els usos lingüístics informals, i seguir emprant les varietats vernaculars tradicionals en aquestes funcions, tot reservant l'estàndard – sovint adaptat a les seves peculiaritats vernaculars, especialment les fonètiques – purament per a activitats estrictament formals. Es produirà, així, una situació caracteritzada per una *alternança de codis* (*code-switching*) en base a la consideració de comunicació individualitzada o institucionalitzada, és a dir, informal o formal. Mentre que per al primer tipus serà vist com a adequat l'ús dels vernacles, per al segon, en canvi, serà apropiat l'ús de l'estàndard.

La implantació d'aquest model no serà evidentment immediata sinó que requerirà com a mínim el pas d'una generació. Com que la generació adulta que visqui l'extensió generalitzada de l'estàndard a través del sistema escolar en resultarà poc afectada ella mateixa – donada la seva edat i la seva absència del sistema educatiu – l'adopció efectiva de l'ús de l'estàndard en les funcions formals corresponents haurà de córrer a càrrec de la primera generació escolaritzada. Serà aquesta, doncs, la que aplicarà, generalment, la distribució de funcions entre les varietats del seu nou repertori lingüístic i la que decidirà el grau de continuïtat o de canvi de les formes i comportaments lingüístics segons les normes i estructures que adopti en les seves conductes socio-comunicatives.

Així, però, com fins al segle passat, el fet de les diferències lingüístiques, tot i que existents, eren poc presents i importants en la vida quotidiana dels [individus](#), amb el contacte que l'extensió generalitzada de l'escolarització i l'esmentat creixement de la comunicació pública produeixen molts individus prenen consciència del fet de la diversitat lingüística i hi generen, en conseqüència, representacions i comportaments directament relacionats. Molt sovint, el sorgiment de la consciència de diferència lingüística es produirà a l'escola, on no només es difondrà el nou codi sinó, en alguns casos, també una determinada ideologia afavoridora de l'estàndard i simultàniament denigradora dels vernacles. Moltes persones no tindran aleshores només consciència de la diversitat lingüística, sinó consciència de parlar malament i de disposar, doncs, d'un parlar inconvenient i estigmatitzant.

Les conseqüències futures d'aquest contacte diferiran d'un lloc a l'altre. Mentre en alguns casos l'afegiment d'aquesta varietat estàndard produirà només una situació força estabilitzada de distribució jerarquitzada i complementària de funcions entre els dos codis de l'individu – l'un, el vernacle, per a les activitats col·loquials i informals

tradicionals, i l'altre, l'estàndard, per a les comunicacions escrites i formals –, en d'altres la situació podrà evolucionar cap a un acostament dels vernacles cap a les característiques estructurals de l'estàndard – en els casos de poca distància interlingüística – o bé cap al que s'ha anomenat pròpiament [substitució lingüística](#). Aquest rètol designaria, per exemple, el fenomen d'abandonament d'un vernacle adscriuible al sistema lingüístic X i l'adopció de l'estàndard corresponent al sistema lingüístic Y – amb petites modificacions fonètiques, lèxiques i/o gramaticals si és el cas – com a varietat també oral informal única i habitual, després d'un temps – més curt o més llarg segons els casos – de distribució diglòssica de funcions. És en aquest cas, doncs, on es registra el més alt índex de desaparició lingüística, donat que la continuïtat intergeneracional dels vernacles queda interrompuda per tal com els pares transmeten en lloc seu als fills l'estàndard – de fet, una varietat d'aquest més o menys acolorida localment – que esdevindrà ja codi nadiu de molts nous parlants. Intentar comprendre aquests distints efectes del nou ecosistema lingüístic històric i, sobretot, el paper que hi juguen les representacions socio-mentals en els contextos globals dels fenòmens, serà el propòsit dels pròxims apartats.

Les evolucions : fusió, substitució, i estabilització diglòssica

1. Fusió

En la gran majoria de casos en què l'estàndard ha estat construït prioritàriament sobre un dels dialectes ja prèviament existents – habitualment el que corresponia al grup demogràficament més nombrós o bé al que detentava el poder polític i/o econòmic – l'adquisició de l'escrit i de l'oralitat formal no representava per a aquest col·lectiu l'exposició a cap gran diferència, donada la similitud que es podia trobar entre el o els vernacles de què disposaven i la varietat que es difonia a través del sistema escolar. Al contrari, l'autoimatge d'aquest grup no podia fer res més que millorar, donada la ideologia d'autoprestigi que acompanyava [l'estàndard](#). En el cas dels parlants de vernacles amb diferències respecte dels que van servir de base per a l'estàndard – però tampoc no pas tan distints com per ser adscrits a un altre sistema lingüístic general – i percebuts, així, pels seus parlants com una varietat relacionada estructuralment amb l'estàndard, el procés ha tingut unes altres conseqüències. Donat l'establiment del caràcter referencial de la varietat estàndard – *cette langue d'État devient la norme théorique à laquelle toutes les pratiques linguistiques sont objectivement mesurées* (Bourdieu, 1982 :27) – els parlants d'aquests vernacles han pogut iniciar en molts casos un gradual procés d'acostament cap a l'estàndard, molt més accentuat [intergeneracionalment](#). L'evolució ha estat, doncs, cap a una fusió bàsica entre els trets dels vernacles i de l'estàndard corresponents, tot donant lloc al que de vegades s'ha anomenat com a estàndards 'regionals' orals amb notable reducció de la diversitat dialectal en la seva àrea però amb diferenciació parcial respecte de la norma estàndard considerada com a [bàsica](#). En aquests casos, les diferències entre les formes usades en les comunicacions institucionalitzades i en les individualitzades es redueixen en alt grau, tant, doncs, per l'aproximació de les varietats col·loquials tradicionals a [l'estàndard](#) com per l'adaptació d'aquesta a determinats trets característics dels parlars locals, trets que tendeixen a perdurar i que poden no ser viscuts negativament. El procés provoca, doncs, la desaparició de fet de gran quantitat de sistemes lingüístics locals. Com diu Mioni, és una altra classe de mort lingüística, tot i que menys visible a causa

del menor grau de distància estructural, en la qual *minor languages are captured by the bigger ones and their speakers tend to consider their vernaculars as a natural part and parcel of the major ones* (Mioni, 1988 :317). Així, la narració interpretativa dominant és que es tracta d'un grup de parlants que ha de modificar les seves formes habituals per tal de poder « parlar bé », és a dir, com hom parla habitualment en les comunicacions institucionalitzades i/o com parla el grup que ha esdevingut de referència normativa. Rarament, doncs, la situació serà viscuda com un conflicte « extern » sinó purament « intern », és a dir, entre modalitats d'una mateixa « llengua ». El factor fonamental actuant serà la « ideologia de l'estàndard » que consagrarà el prestigi social d'una de les varietats concurrents i, complementàriament, tendirà amb força a denigrar les altres, condemnades a ser vistes només com a « dialectes » o, encara pitjor, com a « patois ».

2. Substitució

Al costat d'aquestes situacions de contacte entre varietats encara estructuralment més o menys pròximes, hi ha les altres constituïdes per codis amb força més grau de distància lingüística – tot i que, en determinats casos atenuada per les representacions cognitives de la [situació](#). Aquestes situacions poden presentar distribució diglòssica de funcions, caracteritzada per la seva relativa estabilitat, o, en canvi, evolució cap a la substitució lingüística, és a dir, cap a la substitució generalitzada de les varietats vernaculars per l'estàndard oficial fins i tot en les comunicacions orals familiars intergeneracionals. En aquest darrer cas, el procés iniciat per la difusió política de la varietat estàndard – en especial a través de l'alfabetització massiva – ha produït – en interrelació amb altres factors no menys decisius – la continuació del procés de canvi sociolingüístic fins al foragitament de les varietats pròpies de les seves funcions històriques i l'adopció de varietats funcionals basades en la modalitat referencial única en la totalitat de les funcions comunicatives. Com ho exemplifica clarament el cas francès, d'una *amalgama de nombroses comunitats diglòssiques organitzades a l'entorn d'una monòglota regió de París* (Lodge, 1993 :152) s'ha passat avui a un país on la majoria dels altres sistemes lingüístics pràcticament han desaparegut i on el 'francès' ha passat a ocupar totes les funcions [d'aquells](#). Processos semblants podem trobar en el cas de les llengües cèltiques – els gaèlics irlandès i escocès i el gal·lès – a la Gran Bretanya, o en la pròpia Espanya, on els casos basc, gallec o valencià exemplifiquen processos típics de substitució.

L'evolució de situacions inicialment diglòssiques cap a l'abandonament intergeneracional de les varietats vernaculars pròpies i, en canvi, l'estabilització més o menys equilibrada de la reproducció social d'aquelles, són fenòmens coexistents en la pròpia àrea catalanòfona. Així, la gradual tendència històrica a la substitució de les varietats pròpies pel castellà al País Valencià i la iniciada més actualment, en especial a causa del matrimoni mixt, a les Illes Balears, contrasten amb el cas de la Catalunya estricta, on el grup de L1 catalana tendeix amb més claredat no solament a la conservació de les varietats pròpies en la transmissió [generacional](#) sinó també a un comportament electoral molt més favorable a les idees de normalització lingüística i de revitalització de la pròpia identitat col·lectiva. Al País Valencià, molt més que a Catalunya, nombrosos progenitors han cregut al llarg d'aquest segle que, pel bé dels fills, era molt més avantatjós per a aquests tenir com a llengua primera l'estàndard oficial que no pas els vernacles històrics. Mentre aquests han estat socio-significativament associats al passat, a la ruralitat i a un món decadent, l'estàndard castellà, per contra, ha estat associat primer amb la possibilitat de millorament socio-econòmic i amb el món educatiu, i després amb la modernitat, el futur, i amb un món

vist com a dinàmic i prestigiós amb el qual els individus prefereixen identificar-se. Com es deia al País Valencià molt gràficament, 'parlar en valencià és anar amb espadenyes, parlar en castellà és anar amb [sabates](#)'.

El factor fonamental, doncs, de l'evolució cap a l'abandonament lingüístic intergeneracional sembla ser, en el cas valencià, l'adopció per part de les classes altes – i, després, de les mitjanes urbanes – com a elements de referència de grups i varietats lingüístiques al·lòctons, en detriment dels trets i identitats culturals propis, que passen a ser vistos com a arcaics i negativament connotats des del punt de vista de l'estratificació social. Entre un discurs de defensa i de revitalització i modernització dels elements culturals autòctons i un altre de folklorització d'aquests trets i de reconeixement acrític de la superioritat i prestigi del castellà, la llengua de l'Estat i del grup demolingüísticament dominant en aquest, les classes dirigents valencianes sembla que s'han anat decantant majoritàriament per aquest darrer.

Torna a ser clar, per tant, que a la base dels processos de substitució lingüística intergeneracional, hi ha d'haver tota una interiorització de sòcio-significacions negatives respecte de les varietats vernaculars pròpies, si més no quan són contraposades amb les de l'estàndard dominant. Si continuen, doncs, predominant aquestes representacions, sembla força segura, arreu del planeta, la desaparició d'un altíssim nombre de sistemes lingüístics percebuts com a vergonyants pels seus propis parlants sota la pressió uniformitzadora dels estàndards estatals. Anem ja, molt probablement, cap a la crisi de la linguodiversitat.

Només sembla que, en general, poden resistir aquesta tendència a la substitució lingüística aquelles comunitats políticament subordinades que poden fer prevaldre, pel fet del predomini d'autorepresentacions positives basades ja sigui en la seva situació econòmica o com a herència cultural, una interpretació *positiva* i no pas negativa de les seves varietats lingüístiques i globalment d'elles mateixes com a grup humà i, en segons quins casos, capaces fins i tot d'acceptar àmpliament un discurs il·legitimitzador de la situació que estaven vivint. Catalunya, per exemple, sembla ser un d'aquests pocs casos, en què, malgrat tota la pressió política – i, potser, en part per això – la majoria de la població nativa ha tendit a conservar les seves varietats vernaculars – i, encara, que de forma reduïda i clandestina – fins i tot també la seva varietat normativitzada pròpia. Per a un sector no menyspreable de la burgesia barcelonina i per a una àmplia majoria de les classes mitjanes i populars catalanes les varietats lingüístiques pròpies no van ser mai vistes com a 'negatives' i sí que ho va ser, en canvi, la situació política – clarament antidemocràtica – de la major part de l'actual segle a Espanya. És en aquest context on es pot entendre el triomf clar de les idees d'autonomia política i de normalització lingüística en l'adveniment de la nova època constitucional. Per què això no va ser també així en el País Valencià és encara avui una pregunta sense resposta clara.

3. Diglossia

Juntament amb els casos de contacte lingüístic per via de les comunicacions institucionalitzades caracteritzats per la subordinació política existent, i on, malgrat tot, la població majoritàriament opta per conservar intergeneracionalment les seves varietats pròpies, trobem altres situacions que presenten específicament estabilitat bàsica de les formes vernaculars, tot i el desenvolupament de plena competència en una varietat estàndard – escrita i oral – força o molt allunyada estructuralment dels parlars habituals

i l'ús d'aquesta en la quasitotalitat de les comunicacions institucionalitzades. La caracterització bàsica d'aquesta tipologia es correspon força amb les propietats que Charles Ferguson va atribuir a les situacions de « diglòssia » en el seu important article de 1.959. La varietat estàndard és la usada habitualment en les funcions oficials, en l'ensenyament, en les cerimònies religioses, en la retolació pública, en els mitjans de comunicació i en tot el pla escrit, i com a tal cal adquirir-la a través dels aparells institucionals adequats – és a dir, al sistema escolar. Per contra, les varietats vernaculars orals formen part indissoluble de la socialització natural dels individus – a la família, en els grups d'amics, etc. – i són usades en la gran majoria de les interaccions quotidianes per la generalitat de la població. Sense poder arribar a afirmar la immutabilitat i perennitat d'aquestes situacions, sí que cal observar que molts d'aquests casos porten persistint – o, en tot cas, sense evolucions negatives per a les varietats vernaculars – períodes similars als que han necessitat altres situacions per canviar radicalment. Potser l'exemple més clar d'aquesta tipologia és, com ja va indicar el mateix Ferguson, el cas suís-alemany, tot i que segons el mateix autor (1988) trobaríem uns dos-cents casos més que encaixarien en la noció clàssica de 'diglòssia' que ell mateix va establir.

Estabilitat *versus* substitució : representacions i contextos

Fixem-nos que aquestes situacions estabilitzades de diglòssia contrasten, d'una banda amb les d'evolució gradual dels vernacles cap a l'estàndard, i, per l'altra, amb les de substitució lingüística. Pel que fa al primer cas, les situacions de diglòssia caracteritzades per Ferguson no semblen presentar pas una evolució adaptativa generalitzada dels vernacles cap a la modalitat estàndard, habitualment, com se sap, força distants estructuralment. Aquesta, per tant, és percebuda només com l'apropiada per a les comunicacions escrites i orals molt formals però no pas per a la conversa i la comunicació informal en general. De fet, tal com ha assenyalat el mateix Ferguson, la característica més fonamental de la seva tipologia de diglòssia és el fet de la distribució *radical* de les funcions, on mai la varietat estàndard no és usada per *cap* grup social per a la comunicació informal quotidiana. Amb la intervenció, doncs, d'aquesta categorització clarament separada de les varietats i de les seves funcions, les modalitats orals no són qüestionades ni pels grups de més alt estatus social i semblen conservar tot el seu prestigi respecte de l'estàndard, el qual mai no és adoptat, com he dit, en les comunicacions individualitzades.

Respecte del contrast evolutiu amb les situacions de substitució lingüística sorgeix naturalment la qüestió de què fa que situacions de distribució jerarquitzada de funcions entre varietats lingüístiques estructuralment no pas properes en alguns casos puguin aparèixer com a molt estables i en d'altres, en canvi, la tendència sigui a l'abandonament de les varietats que ocupen les comunicacions individualitzades i la seva substitució per les de les comunicacions institucionalitzades. ¿Quins podrien ser, doncs, els factors que determinarien aquests distints resultats – diglòssia estable (en el sentit de Ferguson) *versus* substitució? Més que no pas a les divergències estructurals de base estrictament lingüística, hem d'acudir molt probablement a les representacions sociocognitives dels parlants respecte de les varietats lingüístiques en presència i, en darrer cas, als contextos en què aquestes es formen i es mantenen. Què fa que uns parlants abandonin els seus vernacles i uns altres no? Fixem-nos que no es tracta aquí d'entendre per què *adopten* una varietat sinó per què n'*abandonen* una [altra](#).

El primer que cal dir, òbviament, és que, pel que fa al context polític, – a diferència de les situacions descrites per Ferguson – els poders polítics corresponents han volgut precisament l'existència d'aquest resultat d'abandonament lingüístic. Ja, en molts casos, des del mateix inici del procés de difusió massiva de l'estàndard estatal – que coincidia per a la gran majoria de la població per primera vegada amb la seva alfabetització – l'objectiu explícit no era només el de difondre una interlingua de comunicació general sinó el d'acabar amb l'existència dels altres sistemes de comunicació lingüística que diferissin del model adoptat pel poder polític central i [sobirà](#). La difusió escolar de l'estàndard estatal anirà, doncs, acompanyada d'un discurs clarament denigratori i estigmatitzant de les varietats vernaculars (« soyez propre, parlez français », « habla en cristiano », « habla la lengua del imperio ») alhora que es decretarà la prohibició de l'ús de les altres varietats diferents en la comunicació pública i fins i tot en les discussions orals de les institucions privades. És en aquest marc de subordinació i dependència, que la població, a mesura que anirà essent competent en el nou estàndard estatal adquirit, podrà optar per transmetre'l als seus fills com a varietat bàsica de socialització, és a dir, com a varietat nativa, tot interrompent la transmissió intergeneracional del vernacle propi del grup. Tractant-se d'un comportament la pertinença del qual serà òbviament avaluada per la comunitat, el canvi de les pautes habituals necessitarà una clara justificació i legitimació ideològiques i/o pràctiques. Això, però, vindrà facilitat pel discurs de la 'llengua nacional' que afavorirà la idea de la llengua única i general per a tots els ciutadans, argumentada a partir d'imatges com ara « fills de la mateixa família » o « llaços que han d'unir els germans » (Balibar & Laporte, 1976 :184). Així, en el cas de França, renunciar, doncs, a la continuïtat dels propis parlars serà interpretat oficialment com un acte de patriotisme al servei de la llibertat. Des del punt de vista pràctic, la imposició legal de l'estàndard conegut com « francès » com a únic codi d'ús oficial i públic paral·lelament als processos d'industrialització i urbanització que afavoriran la mobilitat social i geogràfica de les poblacions, augmentarà la percepció de la necessitat i imprescindibilitat de l'estàndard per a la supervivència i, en especial, per a l'ascens econòmic. Gradualment, doncs, i en un procés de difusió asimètric segons els grups socials i geogràfics, l'estàndard – en forma de « langue national » – serà adoptat primer com a varietat de les comunicacions institucionalitzades i després transferit a les individualitzades per una generació ja competent, que, a la vegada, el transmetrà ja com a natiu a la pròxima generació, la qual ja rarament coneixerà els vernacles antics i farà de l'estàndard – convenientment adaptat a les funcions col·loquials – la seva única llengua pròpia i habitual.

Les situacions de distribució diglòssica de funcions acostumen a presentar, per contra, la coexistència de varietats *percebudes* com a pertanyents a una mateixa « llengua ». Això pot ser especialment clar en el cas dels casos àrab i grec. Usin el que usin la gent, les dues varietats són viscudes com a innegablement àrabs o gregues. No es planteja, en principi, cap problema identitari per raó de l'estàndard – especialment escrit – en difusió. Les varietats resten, com hem dit, en distribució complementària – la varietat estàndard mai no és usada en les comunicacions individualitzades orals i les vernaculars mai no ho són en l'escrit i rarament en l'oralitat molt formal. L'estàndard és una varietat conscientment adquirida en el sistema escolar corresponent generació rera generació mentre que els vernacles ocupen les funcions familiars i quotidianes i són les primeres varietats adquirides pels individus. No sembla haver-hi, per tant, en principi, lloc per a un conflicte de tipus ètnico-lingüístic, donat que les varietats no simbolitzen pas aquesta classe [d'oposició](#). Fixem-nos, doncs, que en els casos categoritzats com a « diglòssies », pot ser que la varietat de les comunicacions institucionalitzades no sigui associable a

cap grup exterior de referència – pel fet que 'pertanyi' al mateix grup, com és el cas del grec o de l'àrab – o bé que ho pugui ser però aquest no sigui vist com a col·lectiu amb el qual emmirallar-se o amb qui assimilar-se -com pot ser el cas del suís-alemany. Així, del contrast entre les varietats no sembla desprendre's per als parlants cap representació negativa que els hagi de portar a l'abandonament dels vernacles en favor de l'estàndard en la comunicació informal quotidiana. De fet, pot ser fins i tot que passi a l'inrevés. Tant en els països àrabs com en el cas grec i, fins i tot, en el del suís-alemany sembla haver-hi mostres de la puixança dels vernacles que, en lloc de recular, augmenten l'ús o fan evolucionar les varietats formals cap a característiques estructurals dels [col.loquials](#). En el cas del suís-alemany, l'estàndard fonètic preferit no és el de l'alt alemany – el més corrent a Alemanya – sinó el d'una pronunciació basada amb característiques clarament definitòries dels sistemes vernaculars suïssos.

Molt probablement, en aquesta estabilització de les varietats pròpies hi deu intervenir el fet d'una ideologia pro-estàndard molt més relaxada en el món germànic que no pas, per exemple, en els casos francès o anglès (vg. Lodge, 1993), i, de l'altra, l'existència d'una autoimatge grupal altament positiva – Suïssa no és pas un país pobre i poc desenvolupat econòmicament – i el fet que l'adopció de l'estàndard alemany general no és pas cap imposició forastera ni fruit d'una situació de minorització política sinó una decisió pròpia – i si ho volguessin, revocable lliurement. Fonamentalment, doncs, la raó de l'estabilitat relativa d'aquests casos de distribució diglòssica, ha de cercar-se en la dimensió político-cognitiva : cap dels casos habitualment analitzats no són situacions de subordinació política com els de les comunitats europees minoritzades. La percepció de dependència i, en conseqüència, d'autodenigració tot adoptant un grup o elements culturals estrangers com a referent principal de conducta i de valors, no tenen, doncs, perquè produir-s'hi. Sembla clar, per tant, que no deu ser el simple fet de la bilingüïtzació i de la distribució asimètrica de funcions allò que pot dur a la substitució intergeneracional, sinó el *context* político-econòmic en què té lloc aquesta bilingüïtzació i els *significats i representacions* que s'hi associen per part dels seus protagonistes.

Alguns principis temptatius per al manteniment de la linguodiversitat

Abocats, per tant, a una bilingüïtzació massiva de la població del planeta – excepte, potser, en el cas del col·lectiu que ja tingui la interlingua mundial com a L1, si no és que se'n tria una que no sigui L1 de ningú – i a una creixent interrelació – tecno-mediàtica, comercial, productiva, ecològica, política, filosòfica, etc. – entre països i col·lectius humans fins ara poc o gens relacionats habitualment, el problema de la interlingua de la humanitat i el de la preservació de la diversitat lingüística d'aquesta emergeixen conjuntament i demanen un tractament integrat.

No sembla que les solucions a aquesta problemàtica interrelacionada siguin gaire clares en aquest moment. La consciència de la planetarització és encara incipient i el món acadèmic – i, en especial, les disciplines més afectades per la qüestió – no han produït encara ni un consens sobre el camí o camins a emprendre ni una clarificació suficient dels factors i fenòmens intervinents en la qüestió. Centrats – i, encara, potser, insuficientment – a imaginar la solució dels problemes de la comunicació i de la diversitat lingüístiques a escala « regional » – europea, americana, asiàtica, africana, etc. – la realitat tecnoeconòmica avança vertiginosament i posa en primer pla i potser

per primera vegada la problemàtica de la comunicació i de la diversitat lingüístiques com a qüestió de tota la humanitat.

¿Com assegurar, doncs, la comunicació lingüística entre el conjunt de la humanitat i alhora continuar disposant d'un índex acceptable de diversitat lingüística? Heus aquí un esbós d'alguns principis que hauríem d'anar desenvolupant per tal d'orientar la recerca i el debat i d'arribar a un consens majoritari sobre l'organització i els valors lingüístics de la humanitat.

Primer.— Les ideologies i paisatges conceptuals amb què hem de pensar el problema han de tenir en compte l'experiència sociolingüística fins ara existent per tal d'evitar una organització lingüística de la humanitat basada en una estructuració jeràrquica i asimètrica entre interlingua i resta dels codis. La coexistència igualitària ha d'estar basada en una distribució de funcions apropiada, tot partint del principi de « subsidiarietat » europeu, que instituiria la norma que tot allò que puguin fer les llengües locals no cal que ho faci la interlingua. La idea-força fóra la protecció suficient dels espais ecosistèmics propis.

Segon.— Una de les guies d'aplicació del principi primer ha de ser que el fet de disposar de competència suficient en la interlingua no elimina ni el dret ni la necessitat de les comunitats lingüístiques humanes d'usar els seus codis plenament i en el màxim de funcions locals. L'aplicació indiscriminada del 'principi de la competència' jugaria sempre a favor del codi més generalment compartit — la interlingua — i podria buidar de funcions les altres llengües, tot posant en perill la seva existència i, en conseqüència, activant conflictes innecessaris i de difícil resolució.

Tercer.— Donat que els éssers humans poden representar-se la realitat tot arribant a conclusions que no depenen directament de la realitat sinó de les configuracions narratives i interpretatives que els mateixos humans han elaborat, al costat de les necessàries instruccions pràctiques d'organització de la comunicació lingüística, els poders públics planetaris han de difondre una ideologia favorable clarament a la diversitat i a la igualtat lingüístiques, tot impulsant l'autodignitat dels grups menys afavorits i contrarestant representacions populars tan esteses com la 'ideologia de l'estàndard' o fenòmens com l'autopercepció subordinada a 'grups o llengües de referència' exteriors considerats com a models per assimilar-s'hi.

Quart.— Atenció preferent haurà de ser donada a les metodologies de desenvolupament de la competència comunicativa en la interlingua, a fi d'assegurar un nivell suficient òptim per a les diferents generacions d'individus que l'hauran d'anar adquirint, a fi d'evitar que uns resultats inadequats puguin dur als progenitors capacitats per fer-ho a decidir d'usar com a L1 dels fills la interlingua i no la varietat nativa del col·lectiu. Evidentment, aquest desenvolupament del coneixement pràctic de la interlingua no haurà d'anar en detriment del corresponent desenvolupament de les llengües locals.

Cinquè.— Igual atenció especial haurà de ser posada en l'articulació dels casos en què un grup lingüístic determinat tingui contacte social freqüent amb un nombre considerable d'individus que tinguin la interlingua com a L1, donat que, molt probablement, la tendència predominant serà a l'establiment de l'ús de la interlingua com a norma habitual, amb potencials repercussions sobre la reproducció intergeneracional de l'altre codi si les poblacions van integrant-se socialment. En aquests casos, el mecanisme del

matrimoni mixt pot actuar cegament tot reduint considerablement l'índex de transmissió generacional dels codis locals si la població no n'és feta conscient i si no es promou la diversitat lingüística en el si de la pròpia unitat familiar a través de la possibilitat del principi « un progenitor = una llengua », en aquells casos en què això sigui necessari.

Com hom pot observar, els coneixements sobre la problemàtica comunicació/diversitat són encara escadussers i molt generals. La recerca, la imaginació i la reflexió són peremptòries. Els aspectes polítics, jurídics, ideològics, pedagògics i sociològics – en sentit ampli – de la convivència lingüística planetària necessiten ser explicitats i clarament debatuts.

Références

Aracil, Lluís V. 1982 *Papers de sociolingüística*. Barcelona : La Magrana.

Balibar, Renée, et D. Laporte 1976 *Burguesía y lengua nacional*. Barcelona : Avance.
(Trad. espagnole de *Le français national*. Paris : Hachette, 1974.)

Blumer, Herbert 1982 *El interaccionismo simbólico : perspectiva y método*. Barcelona : Hora. (Trad. espagnole de *Symbolic Interactionism. Perspective and Methods*. Englewood Cliffs, N.J. (USA) s: Prentice-Hall, 1969.)

Bourdieu, Pierre 1982 *Ce que parler veut dire*. Paris : Fayard.

Dahrendorf, Ralf 1975 *Homo sociologicus*. Madrid : Akal.

Dion, Leon 1981 « L'État, la planification linguistique et le développement national », dans :

Martin, André (dir.), *L'État et la planification linguistique. Tome I. Principes généraux*. Quebec : Office de la Langue Française, pp. 13-35.

Elias, Norbert 1982 *Sociología fundamental*. Barcelona : Gedisa. (Trad. espagnole de *Was ist Soziologie?* Juventa Verlag München, 1970.)

Ferguson, Charles 1959 « Diglossia », *Word*, vol. 15, pp. 325-340. 1988 « Cap a una teoria del llenguatge en societat » (entretien pour Joan A. Argente), *Límits*, 5 (novembre), pp. 63-98.

Giribone, Jean-Luc 1988 « La manière de Bateson », dans : Winkin, Yves (dir.), *Bateson : premier état d'un héritage (Colloque de Cerisy)*. Paris : Éds. du Seuil, pp. 56-66.

Liebertson, Stanley 1981 *Language Diversity and Language Contact* (sélection d'Anwar S. Dil). Stanford, Cal. : Stanford University Press.

Lodge, R. Anthony 1993 *French : from Dialect to Standard*. London : Routledge.

Mackey, William F. 1994 « La politique linguistique dans l'évolution d'un État-Nation », dans : Martel, P. et J. Maurais (eds.), *Langues et sociétés en contact. Mélanges offerts à J.C.*

Corbeil. Tübingen : Niemeyer (Canadiana Romanica, vol. 8), pp. 61-70.

Mioni, Alberto M. 1988 « Standardization Processes and Linguistic Repertoires in Africa and Europe : Some Comparative Remarks », dans : Auer, P. et A. di Luzio (eds.), *Variation and Convergence*. Berlin : Walter de Gruyter, pp. 294-320.

Ninyoles, Rafael L. 1978 *Conflicte lingüístic valencià*. València : Eliseu Climent, ed.

Pateman, Trevor 1987 *Language in Mind and Language in Society*. Oxford : Clarendon Press.

Raynaud, Franziska 1982 *Histoire de la langue allemande*. Paris : P.U.F.

Searle, John 1985 *Mentes, cerebros y ciencia*. Madrid : Cátedra. (Trad. espagnole de *Minds, Brains and Science. The 1984 Reith Lectures.*)

Tajfel, Henri 1984 *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona : Herder. (Trad. esp. de *Human Groups and Social Categories*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981.)

Trumper, John, et M. Maddalon 1988 « Converging Divergence and Diverging Convergence : The Dialect-Language Conflict and Contrasting Evolutionary Trends in Modern Italy », dans : Auer,

P. et A. di Luzio (eds.), *Variation and Convergence*. Berlin : Walter de Gruyter, pp. 217-259.

Viana, Amadeu (ed.) 1995 *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*. Barcelona : Barcanova.